

Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatında Kanon Gerekli midir?

Mustafa Ruhi ŞİRİN*

Kanon Tartışması Gündeme Gelebilir mi?

Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon konusunu ilk kez *Türk Dili* dergisinin (Aralık 2014) özel sayısı ile gündeme getiriyoruz. Ön soru: *Dünyada, edebiyatta olduğu gibi, çocuk ve ilk gençlik (gençlik) edebiyatında henüz uluslar arası ortak kabul görmüş kanon listeleri hazırlanmamışken kanon konusunu gündeme getirmenin yararı var mı?* Böyle bir tartışmayı başlatmanın temel amacı, çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon fikri etrafında düşünmeyi önermektir. Dünyada ve bizde kanon tartışması ile ilgili eleştiri literatürünün oluşmaya başladığının da farkındayız. Bu tartışma ile çocuk ve ilk gençlik edebiyatı bileşenleri için yeni bir pencere açılması da öngörülmektedir.

Henüz geleneksel ve modern dönem Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatı tarihinin yazar ve eser odaklı yazılmadığı dikkate alınırsa bu ilk sorunun erken sorulduğu bile ileri sürülebilir. Bu yöndeki itirazlara karşı, ikinci soruyu da sormamız gerekir: *Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon konusu niçin gündeme gelmemiştir?* Çocuk ve ilk gençlik edebiyatının gündeme gelmemiş olmasında edebiyat kamusunun çocuk ve ilk gençlik edebiyatımızın edebî, felsefi ve estetik değerden yoksun olduğu şeklinde özetlenecek görüşünün etkili olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye’de genel edebiyat içinde kanon konusu son çeyrek yüzyıl içinde gündeme gelmişken ve edebiyatta kanon tartışmalarında henüz bir sonuca gidilememişken çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon tartışmasının başlamadan noktalanabileceği ihtimali de vardır. Hiç kuşkusuz bu tartışmanın nasıl bir yön alacağı ve sürüp sürmeyeceğini alan yazınının akademik ve entelektüel çıtası belirleyecektir. Çünkü, çocuk ve ilk gençlik edebiyatını ‘estetik saygınlık’ta görmeyen edebiyat kamusunun bu edebiyatı kanon dışı ilan edemeyeceği kadar bir birikimin ortaya çıktığı bir evredeyiz.

Dünden bugüne tarihî süreç içinde okunmuş ve bugüne ulaşmış ya da ulaşmamış çocuk ve ilk gençlik edebiyatımızın iyi ve çok iyi örneklerini pedagojik ve estetik kanon değeri bakımından belirlemek amacıyla alanyazını eleştirisi çerçevesi içinde analitik ölçütlere dayalı ön kılavuz hazırlanabilir. Aynı çalışma, eş zamanlı olarak “resmî kanon” listelerinin kanon değerleri bakımından da yapılabilir. Ön kılavuzda -bu ön çalışma kanon için akademik çevrenin hazırlık süreci kabul edilebilir- yer alacak eserler ya da tekil metin örnekleri (şiir, makale vb.) pedagojik ve estetik kaygının önde olduğu ve dönemlerinde okunmuş eserler olabileceği gibi, bugün de okunmakta olan eserler de olabilir. Yapılacak

* Çocuk edebiyatı araştırmacısı, çocuk kitabı yazarı.

çalışmaların sınırlayıcı olmaması, Cumhuriyet Dönemi öncesini ve sonraki dönemleri kapsamı ve bu bağlamda ilk çocuk kitabından bugüne *Çocuk ve İlk Gençlik Kitapları Kılavuzu*'nun hazırlanması, alanyazını açısından eser odaklı bir yüzleşme sürecini harekete geçirmesi bakımından başlangıç eşiği olabilir.

Adı konmamış bir kanonlaşma süreci ve kanonlaşma birikimi dikkate alındığında, *çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon gerekli midir?* sorusuna gerek kalmaz. Bu noktadan itibaren kanona hangi otoritenin karar vereceği konusu tartışmanın merkezine yerleşebilir.

Kanon ve Estetik Bağlam

Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon tartışmasının merkezinde yer alacak kanon kavramını kısaca yorumlamakta yarar var: Estetik açıdan özgün ve zamana karşı direnen nitelikli her yüksek edebiyat bağımsız olarak kanonlaşabilir. Harold Bloom'un vurgusu ile söylemek gerekirse, "her güçlü edebî özgünlük kanonlaşabilir." Bloom'un şu görüşü de kanon tartışmalarına nokta koymak için yeterlidir: "Kanonu sadece estetik güçle girilir."

Edebiyatta kanonun altın kuralını pedagoji değil, eserin özgün estetik gücü belirler. Kanonlaşmanın uçsuz bucaksız olmadığını hatırlatan Jan Assmann'ın şu cümlesini burada hatırladığımızı tutabiliriz: "*Kanon, kanonlaşmanın hangi ölçütler sayesinde oluşabileceğini gösteren bir sınırdır.*" Bloom'un sınır sözcüğünden hareketle yaptığı kanon yorumu ise şöyle: "*Kanon gerçekten de canlılık göstergesidir, ölçülemez olanın sınırlarını çizmek için bir ölçüdür.*" Edebiyatta kanonun ortak ölçüsü ise kabul görmüştür. Kabul görmüşlük ise kanonik metinlerin belirleyici ölçütlerine uyan doğru ölçüdür.

Batı'da çocuk edebiyatında kanon tartışmaları çocuk edebiyatının anahtar metinleri kabul edilen çocuk klasikleri üzerinden yapılmıştır ve bu tartışmalar hâlâ sürdürülüyor. Kanonik edebiyatın klasik edebiyatın üstünde olduğu görüşü ise ağırlıklı bir görüştür. Bu ise zamana karşı direnen anahtar metinlerin ya da çocuk klasiklerinin bir üst aşama olan kanonik eserler grubuna giremeyecekleri anlamına gelmez.

Bugün dünyada çocuk ve ilk gençlik edebiyatında yaygın kullanımı ile alanyazını uzmanlarının belirlediği ortak listeler ayrıcalıklı, saygın ve seçkin kitaplar olarak kabul edilmektedir. Pedagojik edebiyat ve eğitim değeri olan bu listeler ise "kanon dışı" kabul edilmektedir.

Kanona girmenin temel ölçütü edebî değer ve estetik saygılıktan geçer. Hans-Heino Ewers'in belirttiği gibi, çocuk edebiyatı kanonunun olup olmadığı veya olacaksa nasıl olması gerektiği konusunda henüz uzlaşılabilir değildir. Evelyn B. Freeman'a göre, "*Çocuk edebiyatında kanon, çocuk edebiyatında sözü dinlenenlerin derlediği listedir.*" Her ülkenin "ortak listesi" ya da "en iyi kitap listesi" olabileceği gibi yazıldıkları dönemlerde çok okunmuş popüler kitaplar liste dışı kalabilmektedir. Bu nedenle, Batı Avrupa eksenli eğitsel amaçlı zorunlu okuma listeleri de kanonik bağlam dışında tartışılmaktadır.

Kanon Tartışmalarının Boyutu

Emer O'Sullivan'ın belirttiği gibi, çocuk edebiyatı klasiklerinin de genel geçer bir tanımı yoktur. Bu yaklaşımın kanonik edebiyat için de geçerli olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olmaz. Kanon tartışmaları açılımı için bir ara soru sorabiliriz: *Antoine de Saint-*

Exupéry'nin Küçük Prensi' (1945) kanonik eser midir? Bu soru için kanonu belirlemede etkili olan öznelere farklı görüş ileri sürmeleri doğaldır. Tıpkı *Harry Potter*'da olduğu gibi: *Harry Potter*'ı hormonlu popüler edebiyat kabul edenler bu kitabın ne klasik ne de kanonik edebiyat olduğunu ileri sürüyorlar. Kimilerine göre ise *Harry Potter* çağımızın son büyük çocuk klasiği.

Kanon tartışma parantezini biraz daha açmak amacıyla beş tanınmış ve kabul görmüş dünya çocuk klasiği için de aynı soruyu sorabiliriz: Lewis Carroll'un "*Alis Harikalar Diyarında*"sı, Charles Dickens'ın *Oliwer Twist*'i, Carlo Collodi'nin *Pinokyo*'su, Astrid Lindgren'in *Uzunçoraplı Pippi*'si üzerinden yapılacak tartışma bile çok öğretici olabilir. Bu beş eser, çoğuna göre hâlâ çocuk klasiği. Fakat hiçbirinin kanona girdiği konusunda genel bir uzlaşma olduğu söylenemez. Burada sorulacak bir soru daha var: *Genel edebiyat kanonuna eklenecek çocuk ve ilk gençlik edebiyatı* kanonik metinler olamaz mı? Bu sorunun cevabı ise kanon tartışmalarının son aşamasında verilebilir.

Kanon tartışmasının bu noktasında bir ana soru daha sormamız gerekir: *Kanonu kim yapar?* Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı içinde yer alan eserleri üç aşama içinde değerlendiririz: En iyiler listesi, en çok okunan kitaplar, klasikleşenler ve kanonik eserler. Her gruba girecek eserleri belirleyecek ölçütler olarak en iyiler ve en çok okunanlar listesi olabilir. Yine de ortaya konmadan ve ortak kabul oluşmadan karar verilirse sonuç alınmayacağı açıktır. Bir ülkenin çocuk ve ilk gençlik edebiyatında zirveler ve şahikalar iktidar ya da ideoloji tekeliyle belirlenemez. Alanyazını çevresi ve akademik otoriteler tarafından 'iyi kitap' listelerinin hazırlanması, güncellenmesi kanon süreci açısından çok önemli bir bileşendir; ama 'tek başına' belirleyici olması beklenemez.

Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı klasikleri ve kanonik metinleri ise pedagojik kaygının dışında estetik ölçütlere göre belirlenir. Bir ülkenin çocuk ve ilk gençlik edebiyatı eserlerinin yazıldığı dönemlerde çok okunan kitaplar da dikkate alınabilir. Kanonik edebiyat için aslolan ise eserlerin estetik kaygıya dayalı olarak belirlenmesi olmalıdır.

Şimdiye kadar çocuk ve ilk gençlik edebiyatımızda kanon konusunun adı koyulmuş biçimde gündeme gelmemiş olması, bu alanda mihenk taşı metinlerin yazılmadığı anlamını içermez. Genel edebiyatta olduğu gibi, çocuk ve ilk gençlik edebiyatında da özellikle eğitsel amaçlara göre hazırlanan listeler de "resmî kanon" örneğidir.

Önce Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Tarihi Yazılmalı

Türkiye'de çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon belirleme çalışmaları için sorulması gereken ilk soruya gelince; *Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanonik eserleri kim -hangi otorite-merci belirleyecektir?* Bunun için önce kanonik eserler için estetik ölçütleri belirlemek yanında, alan yazını bileşenleri arasında yetkin öznelere karar vereceği sivil ve bağımsız otoritenin kendiliğinden oluşacağı bir modeli geliştirmek gerekir. Bu konuda somut bir örnek üzerinden ilerleyebiliriz.

Öznel bir bakış açısıyla Fazıl Hüsni Dağlarca'nın çocuklar için yazdığı şiir kitaplarından *Yazıları Seven Ayı*, *Balina ile Mandalina*, *Kuş Ayak*, *Açıl Susam Açıl* kitapları kanonik şiir kitabı olarak önerilebilir. Aynı önerme masal edebiyatı, çocuk öyküsü, çocuk romanı, çocuk tiyatrosu, ilk gençlik öyküsü, şiiri, romanı ve tiyatrosu türleri için de yapılabilir. Kararı verecek olan "resmî kanon" çevresi değil sivil-bağımsız otorite olmalıdır.

Bu noktada şu ara soruyu da sorabiliriz: *Dönemleri içinde çok okunan çocuk ve ilk gençlik kitapları kanonlaşmış sayılır mı?* Bu soruyu 100 yıl içinde çok okunmuş 5 çocuk kitabı üzerinden örneklendirebiliriz: 5 çocuk kitabının yazarları ve adları: Tevfik Fikret'in *Şermin* (1914), Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılıcak Dalları* (1932), Cahit Uçuk'un *Türk İkizleri* (1937), Kemalettin Tuğcu'nun *Sokak Çocuğu* (1955), Gülten Dayıoğlu'nun *Fadiş'i* (1971). Hiçbir kitap, yazıldığı dönemde ve daha sonra 'çok okunduğu' için klasik kabul edilemeyeceği gibi, kendiliğinden kanonik bir esere de dönüşmez. Sözünü ettiği-miz 1'i şiir kitabı; 4'ü popüler çocuk romanı günümüzde de çok okunmakta olsalar bile ne klasik eser ne de kanonik metin özelliği taşıyan kitaplardır.

Popüler edebiyat örneklerinde ve dönem edebiyatında "mitleşme, kültleşme ve manipülasyon"la klasik ve kanonik eser arasında tam anlamıyla zıt bir ilişki vardır. Söz konusu ettiğimiz bu 5 çocuk kitabı hakkında yazılmış yazıların toplamı incelendiğinde, klasik ve kanonik eserlerin temel estetik "ölçü düşüncesi"yle çeliştikleri görülecektir. Dönem ve popüler edebiyat örneklerinin kanonlaşma sürecinden uzak düşmeleri ise doğal bir sonuçtur.

Modernleşme dönemi çocuk ve ilk gençlik edebiyatımızda her dönemde okunan çocuk ve ilk gençlik kitapları olmuştur. Bu dönemleri çocuk ve ilk gençlik edebiyatına yaklaşımdaki köklü değişiklikler açısından düşünerek Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri ile Cumhuriyet Dönemi'ni de kendi içinde 1970-80'lere kadar birinci ve 1980 sonrası olmak üzere iki döneme ayırabiliriz. Genel hatları ile Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri ile 1970-1980'lere kadar olan Cumhuriyet Dönemi didaktik, biçimsel gerçekçi ve otoriter anlayışın egemen olduğu evre; 1980 sonrası ise eğitsel ve sanatsal gerçekliğine doğru evrilen bir geçiş dönemi olarak öngörülebilir.

Her dönemin yazarlarının okunan kitapları türlere göre de incelenebilir. Burada kanonlaşma sürecinde ağırlıklı eğilim için kısa bir parantez daha açmakta yarar var: Mike Fleming'in belirttiği gibi, doğası gereği kanonun belirlenmesinde geleneksel eğilimin etkili olduğunu dikkatten uzak tutmamak gerekir. Geleneksel eğilimin merkezinde ise çoğunlukla "iktidar" etkili olmuş, toplumsal sektörlerin katılımıyla "demokratik kanon" belirleme süreçleri ise çoğunlukla ikincil düzeyde kalmıştır.

Türkiye Örneğinde "Resmî Kanon"

Türkiye'de şimdiye kadar çocuk ve ilk gençlik edebiyatı türlerindeki kitaplar başta olmak üzere edebiyatta "resmî kanon"u her zaman "iktidar" belirlemiştir. Hem edebiyat hem de çocuk ve ilk gençlik edebiyatı kamusu ise doğal olarak "resmî kanon"a karşı bir tutum içinde olagelmıştır.

Genel edebiyat ya da çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanonun belirleyicisi "iktidar" olamaz ve olmamalıdır. Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon tartışmasını başlatmanın öncelikli diğer bir amacı ise "resmî otorite-merci"nin belirleyiciliğine kökten itirazdır. Şimdiye kadar "resmî kanon"u belirlemenin merkezinde MEB Talim ve Terbiye Kurulu birinci derecede etkili rol oynamıştır. Ancak, bu, zorunlu okuma listelerinin kanonlaştığı anlamına gelmez. Çünkü kanonlaşma sürecinde bütün paydaşların katılımı gerekir. Bu uygulamanın tekil örneği, Ömer Seyfettin'dir. Birkaç çocukluk anısı dışında çocuk ve ilk gençlik edebiyatı ile ilişkisi olmadığı hâlde, Ömer Seyfettin hikâyelerinin

birçok yayınevi tarafından basılması, Türkçe ve Edebiyat ders kitaplarının vazgeçilmezi ilan edilince 1970'lerden bu yana "resmî kanon"a dönüşmüş oldu.

Zorunlu "resmî kanon" listesinin son tipik iki örneği ise 2004'te ortaöğretime, 2005'te ise ilköğretime yönelik hazırlanan 100 Temel Eser listeleridir. Her iki kitap listesinde yer alan kitaplar arasında klasik ve çocuk klasiği niteliğinde bazı istisna eserlere yer verilmiş olmasına rağmen, diğer kitaplar da "en iyi" eser niteliğinden yoksundur. Kanon literatürüne göre, bu listeler geleneksel kanon türü örneğidir. Okuma kültürü programı ile ilişkilendirilmemiş 100 Temel Eser listeleri öğretmen ve öğrencinin okuyacağı iyi metin örnekleri arasında kalın bir duvar örmüştür.

Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon gerekli midir? sorumuzu unutmadan kanon konusunu gündeme getirmek amacıyla üç ardışık sorumuz daha var: Birinci soru: *Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanonu belirleyecek otorite-merci kim olmalıdır?* İkinci soru: *Pedagojik kaygıyla hazırlanacak bir dünya çocuk kitapları listesinde Türkçe çocuk edebiyatından yer alabilecek kaç örnek vardır?* Üçüncü soru: *Estetik kaygıyla hazırlanacak dünya çocuk ve ilk gençlik edebiyatı kanonuna Türkçe çocuk ve ilk gençlik edebiyatından kaç örnek önerebiliriz?* Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon tartışması eksikliğinden şikâyetçi olunması, eleştiri kültürünün gelişmesine de katkı sağlayabilir. Yeter ki, doğru soruları sormayı sürdürülim...

Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon gerekli midir? sorumuza, evet, diye cevap verebiliriz. İlk aşamada herkes poetik görüşleri doğrultusunda kendi kanonlarını ilan edebilir. Çünkü herkesin, her felsefi anlayışın ve her toplumsal çevrenin kendi kanonu vardır.

Resim: Ender Dandul